

کلمات فارسی در یک متن فقهی عربی

مهدی محقق

نجم‌الدین ابو حفص عمر بن محمد نسفی، فقیه و متکلم و مفسر و محدث معروف حنفی متوفی به سال ۵۳۷، کتابی به نام *طَلْبَةُ الطَّلَبَةِ* دارد که در آن الفاظ کتاب‌های فقهی حنفیان را گزارش و تفسیر کرده است. لکنوی هندی، در کتاب *الفوائد البهية في تراجم الحنفية*، ذیل شرح احوال نسفی، درباره‌ی این کتاب می‌گوید: «و من تصانیفه ایضا *طلبة الطلبة في شرح الفاظ كتب اصحابنا*». این کتاب، به سال ۱۳۱۱ هجری قمری، در «المطبعة العامرة» (قاهره) به چاپ رسیده است.

نسفی، در طی گزارش و تفسیر الفاظ فقهی، گاه‌گاه اشاره به کلمات فارسی معادل الفاظ عربی کرده است. این الفاظ، که عیناً از کتاب استخراج گردیده، در این گفتار یاد می‌شود تا مورد توجه اهل لغت قرار گیرد و چون مسلماً در برخی از آن الفاظ تصحیف و تحریف روی داده همکاران گروه فرهنگ‌نویسی فرهنگستان زبان و ادب فارسی به اصلاح آنها خواهند پرداخت. با توفیق خداوند بزرگ.

آبری والابریق اناء يقال له بالفارسیة كوز آبری. (ص ۱۴۷)

آب‌کامه و جعل ذلك مؤيماً - بتشديد الراء و الياء و ضمّ الميم - منسوب الى المرى - بياء النسبة - فارسيته آب کامه. (ص ۱۶۱)

آواره شدن والجلاء - بفتح الجيم - بالفارسیة آواره شدن. (ص ۱۵۱)

أخسّمه والجزر - بكسر الميم - نبذ الذرة يقال له بالفارسیة أخسّمه و السكركة كذلك. (ص ۱۵۹)

آززه و في اجارة الحمّام ذكر الصّاروج و فارسيته ارزه. (ص ۱۲۸)

اشتر مرغ و اذا حلف لا ياكل بيضا لا يقع على بيض النعام و هو بالفارسیة اشتر مرغ. (ص ۷۰)

اندودن و اذا اشترط على المستأجر عشر طليات اي عشر مرّات طلي الحائط - و هو من حدّ ضَرَبَ - و فارسيته اندودن. (ص ۱۲۸)

بابزن اذا حلف لا يشتري سلاحا فاشترى سقوداً لم يحنث - هو بفتح السين و تشديد الفاء - فارسيته بابزن. (ص ۷۱)

باخين يقال: «رهصت الحائط بما يقيمه» اذا مال - و هو من حدّ صَنَعَ - و فارسية الرهص باخين. (ص ۱۲۹)

- بادبان کشتی** و طلل السفينة جلالها و هو بالفارسیة بادبان کشتی. (ص ۱۲)
- باده** والباق المطبوخ اوفى طبخه من ماء العنب و هو معرّب و اصله باده. (ص ۱۵۸)
- به باد دادن** والتذرية بباد دادن و هي تفعیل من ذروالريح - من حد دَخَلَ. (ص ۱۵۴)
- بدوید یک یک** اشواط جمع شوط الشأو. والطلق - بفتح اللام - واحد، يقال عدا شوطا و فارسیتة بدوید یک یک يراد به الطواف. (ص ۲۹)
- برغند** و اذا غصب جلد ميتة فدبعه بقرظ و هو الذى يدبغ به و فارسیتة برغند. (ص ۹۸)
- برمانداب** العلوص و العلوز هو اللوى - بفتح اللام - و هو مصدر لوى جوفه - من حد عَلِمَ - و هو بالفارسیة برمانداب. (ص ۳۶)
- بسته** قوم لهم عشر بستات فاصفى الامير بستتين اصلها فارسية و هو الكوى التى فسّرناها. (ص ۱۵۷)
- بکنی** و الجعة نبيذ الحنطة و الشعير يقال له بالفارسیة بکنی. (ص ۱۵۹)
- بیاکنده** و اذا كبس البرء اى طمّها - من باب ضَرَبَ - و فارسیتة بیاکنده. (ص ۱۵۷)
- و اذا اكسها بتراب او نحوهاى طمّها - من حد ضَرَبَ - و فارسیتة بیاکنده. (ص ۱۶۸)
- بیل زدن** جَدَفَ السفينة دفعها بالمجذاف - من حد دَخَلَ - و فارسیتة بیل زدن. (ص ۱۲۸)
- پاکیزه کردن/پاکیزه** التنقية پاکیزه کردن و النقى پاکیزه. (ص ۱۵۳)
- پایگاه** و اذا اتخذ شرعة على الفرات اى موضع شروع فى الماء و فارسیتة پایگاه. (ص ۱۵۷)
- پشت واره** و اذا شهدوا انه سرق كارة هي حمل القصار و فارسیتة پشت واره. (ص ۷۹)
- پلاس** و ليس له ان يشتري المُسوح و هي جمع مسح و فارسیتة پلاس. (ص ۱۴۹)
- پلنگ** و كان على حمزة نمرة هي كساء مخطط ملون مأخوذ من النمر و فارسیتة پلنگ. (ص ۱۴)
- پنیر** والجبن ليس بادام عنده - و هو بضم الجيم و الباء و تخفيف النون - و فارسیتة پنیر. (ص ۶۹)
- پنیرمایه** و انْفَحَة الميته - بكسر الالف و فتح الفاء و تخفيف الحاء - و فارسیتها پنیرمایه. (ص ۱۶۱)
- پوستین** المساتق و هي جمع مستق و مُسْتَقَّة - بضم الميم و فتح التاء - و هو فَرَو طویل الكمين و هو معرّب و فارسیتة پوستین. (ص ۱۱۰)
- پی شناس** والقائف الذى يعرف الآثار و الشبه و يقال بالفارسیة پی شناس. (ص ۱۳۴)
- تخم** البذر بالفارسیة تخم و البرز - بالزای - للبقل و غيره. (ص ۱۵۳)
- تواره** فالخص الحائط المّتخذ من القصب و هو بالفارسیة تواره. (ص ۱۳۴)
- توبره** المخلاة و هي التى يجعل فيها الخلا - بالقصر - و هو الحشيش و فارسیتها توברה. (ص ۱۱۲)
- جغد** ان عظام الميت تصير هامة فتطير و الهامة طائر يقال له بالفارسیة جغد. (ص ۴۷)

چرموك و منه الحديث: رخص للمحرمة في الفوازين يقال لها بالفارسيّة دست موزه والجرموق فارسي معرّب و اصله **چرموك**. (ص ۹)

خام و منها الخمر و هي التي من ماء العنب - مهموز الآخر و قبله ياء معتلة - و فارسيّة **خام**. (ص ۱۵۷)

خُره نهادن و تشریحها تنزیدها و فارسيته **خره نهادن**. (ص ۱۲۹)

خسرو الاناء الخسرواني المنسوب الى ملوك العجم و كان ملكهم يسمّى **خسرو**. (ص ۱۱۳)

خُشار و القلي فارسيته **خشار**. (ص ۱۶۳)

خَمگاه و الهادي - بالهاء و بفتحها - كذلك و اذا كان في الزقاق عطف مدور اي منحنية و فارسيته **خَمگاه**. (ص ۱۲۰)

خنبه فاذا بستوقه او جرة اي ظهرت بتوقه - بفتح الباء - اي التي يقال لها بالفارسيّة **خنبه** او جرة و هي بالفارسيّة **سبوی**. (ص ۱۱۷)

خوره و وقعت في يده آكلة - بالمد - و فارسيته **خوره**. (ص ۱۶۲)

خوشه خرما فانا لانقطع في العذق - هذا بكسر العين - و هو الكباسة و - بفتح العين - النخلة، و الكباسة القنو و هو بالفارسيّة **خوشه خرما**. (ص ۷۷)

ديبرستان ولو سلم صبيّا الى مكتب، ان كان بفتح الميم والتاء، فهو الكتاب و فارسيته **ديبرستان**. (ص ۱۲۸)

درفش و روى حديث امرأتين ضرب احدهما عين الاخرى بالاشفى و هو بالفارسيّة **درفش**. (ص ۱۳۲)

درگاه الفناء - بكسر الفاء - هو الجناح و هو ما حول الدار و فارسيته **درگاه**. (ص ۱۳۷)

دست موزه و منه الحديث: رخص للمحرمة في القفازين يقال لها بالفارسيّة **دست موزه**. (ص ۹)

دوباره شدكار كردن الثنية دوباره شدكار كردن من الاثنين. (ص ۱۵۴)

روزن روازن جمع روزن و هو الكوة و هو فارسي معرّب. (ص ۱۳۶)

زدن وبركندن و التقرّ عمل النقر بالمتقار - من حدّ دَحَل - و فارسيته **زدن و بر كندن**. (ص ۱۶۰)

زدودن والجالا - بكسر الجيم - **زدودن**. (ص ۱۵۱)

زغار كرم الهدية تذهب و حر الصدر اي حقه و الصرف - من حدّ عَلِمَ - والوغر كذلك و اصله من الوحرة التي دوية حمراء تلزق بالارض و فارسيته **زغار كرم**. (ص ۱۰۶)

زهاب و النز ما تحلب من الارض من الماء و فارسيته **زهاب**. (ص ۱۵۶)

ژله و من الواقعات في الماء الصرار و هو اسم لشيئين احدهما دوية تصرّ بالليل اي تصوت و

هو بالفارسیّة وروک و الآخر تصرّ بالنّهار فی الصّیف و هو بالفارسیّة ژله. (ص ٧)

سبزک و لاتلبس الثّوب المصبوغ بورس هو صبغ احمر و قیل اصفر و قیل نبت، و قیل هو الذي یقال له بالفارسیّة سبزک. (ص ٥٦)

سبوی ظهرت بتوقه - بفتح الباء - ای التي یقال لها بالفارسیّة خنبرة او جرة و هی بالفارسیّة سبوی. (ص ١١٧)

سبوی شکنک و منها الاخطب و هی دویبة صغيرة یقال لها بالفارسیّة سبوی شکنک و هو اسم للشقراق ایضاً. (ص ٧)

سست بافته السخيف سست بافته - من حدّ شَرَف. (ص ١٢٧)

سنگستان الشّراج جمع شَرَج - بفتح الشّین و تسکین الرّاء - هو مسیل الماء فی الحرّة و الحرّة بالفارسیّة سنگستان. (ص ١٥٦)

سوگند دادن المناشدة المقاسمة و یقال فی الثلاثی: نشده بالله نشدة معناه سوگند دادش بخدای عزّ و جل. (ص ١٦١)

سوهان البرد السّحق - من حدّ دَخَلَ - و المبرد آتته و هی بالفارسیّة سوهان. (ص ١٦٧)

سه تاه و اما السّوق - بفتح السّین و ضمّها مشدّدة التّاء - فهی فارسی معرّب و فارسیته سه تاه و هو علی صورة الدراهم. (ص ١٠٩)

سیاه گوش و عناق الارض - بفتح العین - هو شئ من دوابّ الارض مثل الفَهْد یقال له بالفارسیّة سیاه گوش. (ص ١٠٣)

شبخون و لأبأس بالبیات علیهم و هو الاسم من بیَّت العَدُوّ تَبَّیْتاً ای انا هم لیلا و هو بالفارسیّة شبخون. (ص ٨٨)

شُدْکار کردن الکراب شُدْکار کردن و هو قلب الارض - من حدّ دَخَلَ. (ص ١٥٤)

طبلك الجؤنة - بضمّ الجیم و تسکین الهمزة - و هی بالفارسیّة طبلك و هی من اوعية ادوات النساء. (ص ٥١)

غوره و اذا حلف لا یاکل من هذا الطّلع و هو أوّل ما ینشق من ثمر النّخل ثمّ یصیر بلحاً ثمّ بَسْرًا و هو بالفارسیّة غوره. (ص ٧٠) و البَلَح - بفتح الباء و اللّام - قیل ان یصیر بسرا و البَشْر فارسیته غوره. (ص ١٥٤)

فرغار کردن / فرغار شدن الانقاع فرغار کردن و النّقع فرغار شدن و سیراب شدن - من حدّ صَنَعَ. (ص ١٦١)

قروده و الحنطة المقلّیة بالفارسیّة قروده و قد قلاها یقلوها علی المقلاة قلوها فهو مقلوّ. (ص ٧٠)

کرپاس پخته الصّیق خلاف السّخیف - من حدّ شَرَف - و فارسیته کرپاس پخته. (ص ۱۲۷)
کثر و الطرفاء - بفتح الطّاء و تسکین الراء - و احدها طَرْفَة - بفتح الرّاء - و فارسیته کثر. (ص ۱۹)
کمرّا ولو کان اَرَج وقع على حائط - بفتح الهمزة و الزّای و تخفیف الجیم - و فارسیته کمرّا. (ص ۱۲۳)

کمند و اذا توهق الرّاعی الرّمکة، ای اخذها بالوهق - بفتح الهاء - و فارسیته کمند. (ص ۱۲۸)
کنند و اذا استاجرہ لعمل البناء فالمر على الاجیر ای المعرق و فارسیته کنند. (ص ۱۲۹)
کواره الکاذی رفوف السّفینة، و قیل قماشات السّفینة، و قیل القرطالة التي یحمل فیها الخزف و فارسیته کواره. (ص ۱۲۵)

کوز و الایریق انا ینقال له بالفارسیة کوز ابری. (ص ۱۴۷)
کوزینه و مدقّة القصار فیها لغات مدقّ و مدقّه - بکسر المیم و فتح الدّال - بضمّ المیم و الدال - و فارسیته کوزینه. (ص ۱۲۸)

کوست زدن و اذا اصطدم الفارسان ای صدم کلّ واحد منها صاحبه و الصدم - من حدّ ضَرَب - و فارسیته کوشت زدن. (ص ۱۶۸)

کوفتن الدیاسة کوفتن و قد داس یدوس. (ص ۱۵۳)
کوم الاذخر - بکسر الالف و الخاء - و هو نبت یكون بمکة قال فی دیوان الادب و قال فی مجمل اللغة: حشيشة طيبة و اهل بلادنا یقولون هو بالفارسیة کوم. (ص ۳۵)
گذاشتن/گذشتن وضعت السّیف علی بطنه و قالت: و الله لا نغدّنک به او لتطلقنی ثلاثا الانفاذ و التنفیذ گذاشتن و التّفوذ گذشتن. (ص ۱۶۱)

گزاف و الجزاف معرّب عن گزاف و المجازفة مأخوذة منه. (ص ۱۱۰)

گلخن و الاتون - علی وزن الفعول - گلخن. (ص ۱۲۹)
کوزینه و ان حلف لا یأکل خبزاً فاکل جوزینجالم یحنت هو فارسی معرّب و فارسیته کوزینه لاختصاصه باسم آخر. (ص ۷۰)
کوزپشت و احدودب ای احدب و الثلاثی منه حدب - من حدّ عَلِمَ - و فارسیته کوزپشت. (ص ۱۶۴)

گیسوها سبحان من زین الرجال باللّحی و النّساء بالقرون ای الضّفائر و فارسیته گیسوها. (ص ۱۶۵)
مالیدن و در آب فرغار کردن و التّمر المطبوخ یمرس فیہ العنب ای یثرث - من حدّ دَخَلَ - و فارسیته مالیدن و در آب فرغار کردن. (ص ۱۶۱)

مرغابی و اذا حلف لا یأکل بیضا یقع علی بیض الدّجاج و الاوز - بکسر الهمزة -، و الوز لغة ردیة

فیه و هو بالفارسیّة **مرغابی**. (ص ۷۰)

مژه ثم ذکرُوا الاهداب و هی جمع هذب و فارسیّته **مژه**. (ص ۱۶۵)

مغل گاه یقال عطنت عطونا - من حدّ ضرب - ای برکت حوالی الماء و العطن بالفارسیّة **مغل گاه**. (ص ۱۵۵)

مهبابه و لو اکل صیرا او کنعدا لایحنت. الصیر - بکسر الصاد - الصحنّاة و هو بالفارسیّة **مهبابه**. (ص ۶۹)

موی بند العقاص و هو ما یعقصن به الشّعیر - من حدّ ضرب - ای یجمع و یشدّ و فارسیّته **موی بند**. (ص ۸۹)

ناگوارد التّخمة - هی بضمّ التاء و فتح الخاء - و هی من الوخامة و اصله الوخمة بنیت بالتاء علی الاتخام و فارسیّتها **ناگوارد**. (ص ۱۵۸)

نبره البهرج بدون التّون و هو الدرهم و هو فارسی معرّب و فارسیّته **نبره**. (ص ۱۰۹)

نهالین و الانماط جمع نمط - بفتح النون و المیم - و هو بالفارسیّة **نهالین**. (ص ۱۴۹)

ورغ بستن و سکر النهر حبسه - من حدّ دخل - و السکر - بکسر السین - ما یکسر به الماء و فارسیّته **ورغ بستن**. (ص ۱۵۶)

ورغ ربودن و بثق السکر - من حدّ دخل - شقه، و انبثاقه انشقاقه و فارسیّته **ورغ ربودن**. (ص ۱۵۶)

وروک و من الواقعات فی الماء الصّرار و هو اسم لشیئین: احدهما دویبة تصرّ باللیل ای تصوت و هو بالفارسیّة **وروک**. (ص ۷)

یرکنه والذّریرة ما یدرّ علی المیت ای ینشر و قد ذرّه یدرّه - من حدّ دخل - و هو بالفارسیّة **یرکنه**. (ص ۱۹) □

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی